

УДК 159.922.76:376

DOI 10.32626/2413-2578.2020-16.230-240

Н.М. Рябченко

tala16081974@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9439-8002>

С.А. Драєвська

draevskaya.lana@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6053-1386>

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СТАРШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ СИНДРОМОМ ДАУНА

Відомості про автора: Рябченко Наталія, вчитель вищої категорії, старший вчитель, вчитель-дефектолог комунального закладу «Запорізька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат «Джерело», Запоріжжя, Україна. У колі наукових інтересів: освіта дітей із синдромом Дауна, зокрема формування навичок читання, основ фінансової грамотності та соціальної компетентності учнів; козацька педагогіка. E-mail: tala16081974@gmail.com. **Драєвська Світлана**, психолог вищої категорії, практичний психолог комунального закладу «Запорізька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат «Джерело», Запоріжжя, Україна. У колі наукових інтересів: психологічний супровід дітей з порушеннями слуху, із синдромом Дауна; питання соціалізації дітей із синдромом Дауна; арт-терапія дітей з особливими освітніми потребами. E-mail: draevskaya.lana@gmail.com

Contact: Nataliya Ryabchenko, a teacher of higher qualifying category, a head teacher, a teacher-defectologist of communal institution "Zaporizhzhya special educational boarding school "Dzherelo", Zaporizhzhia, Ukraine. Academic interests: the education of children with Down syndrome, in particular the formation of reading skills, the basics of financial literacy and social competence of students, the Cossack pedagogy. Email: tala16081974@gmail.com. **Svitlana Draievskaya**, a psychologist of higher qualifying category, a practical psychologist of the communal institution "Zaporizhzhya special educational boarding school "Dzherelo", Zaporizhzhia, Ukraine. Academic interests: the psychological support for children with Down syndrome and those with hearing impairments; socialization of children with Down syndrome; art therapy for children with special educational needs. E-mail: draevskaya.lana@gmail.com.

Відомості про наявність друкованих статей. 1. Рябченко Н.М. (2018). Формування навичок читання у дітей із синдромом Дауна. *Досвід і проблеми організації соціальної та життєвої практики учнів і студентів на засадах компетентнісного підходу до освіти: матеріали Міжнародної*

науково-практичної конференції (12-13 жовтня 2018 року, м. Запоріжжя). Запоріжжя: Вид-во ХНА, С.198-200. **2. Рябченко Н.М., Козакова О.В.** (2018). Формування навичок читання у молодших школярів із синдромом Дауна. *Humanitarium*. Переяслав-Хмельницький; Ніжин: Лисенко М.М., Том 43, Випуск 2. С.45-52. **3. Рябченко Н.М., Драєвська С.А.** (2019). Формування основ фінансової грамотності та соціальної компетентності старших школярів із синдромом Дауна. *Електронний збірник наукових праць ЗОШПО*, 5(37). <https://drive.google.com/file/d/1TbUoYiQY5Gc7We5gd3XJn6ZeW0zCbPkP/view> **4. Драєвська С.А., Рябченко Н.М.** (2019) Формування соціальної компетентності у дітей із синдромом Дауна засобом екскурсій. *Психолого-педагогічний супровід осіб з особливими потребами в інклюзивній та спеціальній освіті: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 11-12 квітня 2019 р.* Львів: Друкарня «Справи Кольпінга в Україні», 116-120. **5. Драєвська С.А.** (2018). Статеве виховання як складова соціалізації дітей із синдромом Дауна. *Досвід і проблеми організації соціальної та життєвої практики учнів і студентів на засадах компетентнісного підходу до освіти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (12-13 жовтня 2018 року, м. Запоріжжя).* Запоріжжя: Вид-во ХНА, С.163-164. **6. Драєвська С.А.** (2018). Особливості корекційної роботи психолога з сенсомоторного розвитку дітей з синдромом Дауна в умовах інтегративного освітнього процесу. *Збірник наукових праць ЗОШПО*, 3(32). https://drive.google.com/file/d/1UPBodnKszD9atc6ZmfPFi8ls8aAU_1D6/view?usp=sharing.

Рябченко Н.М., Драєвська С.А. Особливості психолого-педагогічного супроводу старших школярів із синдромом Дауна. У статті розглянуто основні аспекти системи психолого-педагогічного супроводу старших школярів із синдромом Дауна в умовах спеціального закладу. Авторами розкрито питання доцільності впровадження роботи з основних векторів особистісного розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями як шлях до формування в учнів можливостей бути успішною особистістю.

Ключові слова: психолого-педагогічний супровід, синдром Дауна, інтелектуальні порушення, освіта дітей з порушеннями психофізичного розвитку, соціалізація.

Рябченко Н.Н., Драевская С.А. Особенности психолого-педагогического сопровождения старших школьников с синдромом Дауна. В статье отражены задачи, направление и содержание работы психолого-педагогического сопровождения старших учащихся с синдромом Дауна в условиях специального образовательного учреждения. Рассмотрено основные векторы развития, направленные на максимальную социализацию и успешную интеграцию детей с интеллектуальными нарушениями в социум. Авторами статьи выделены основные

составляющие алгоритма психолого-педагогического сопровождения детей с синдромом Дауна, которые позволяют эффективно реализовывать командный подход, то есть сотрудничество психологической службы, педагогов-дефектологов, воспитателей и родителей в вопросах формирования социальной компетентности воспитанников.

Ключевые слова: психолого-педагогическое сопровождение, синдром Дауна, интеллектуальные нарушения, образование детей с нарушениями психофизического развития, социализация.

Ryabchenko N.M., Draievska S.A. The features of psychological and pedagogical support of high school children with Down syndrome. The article covers issues of the implementation features of psychological and pedagogical support of children with Down syndrome in the conditions of a special educational institution. The authors substantiate the importance of the team approach concerning the comprehensive child development that enables children and their families to receive high-qualified professional and psychological support. The article highlights the priority measures of psychological and pedagogical support that allow specialists to form and to increase the level of pupils' development by the following parameters: the formation of social and everyday skills, social behavior and communication skills, as well as the development of the cognitive and emotional and personal spheres. This comprehensive approach allows the child's personality to be fully developed, to reveal his or her personal abilities and resources, and timely to identify ways and methods of overcoming or preventing negative phenomena that will retard the socialization of children.

The basic principles of effective implementation of psychological and pedagogical support of children with intellectual disabilities have been defined as the formation of a harmonious person who has a desire to behave constructively and to be as independent as possible in adulthood.

The authors pay attention to the issue (that is now sharply posed in the modern educational space of Ukraine) of the social integration, the involvement of children in active social life. Changes, that are taking place in society and public policy, target the work of specialists in the continuity of psychological and pedagogical support and the maximum and timely preparation of high school students with mental and physical disabilities for an independent life with priority of their interests and needs.

Key words: Down syndrome, developmental disorders in children, intellectual disorders, psychological and pedagogical support, socialization.

Постановка проблеми. За статистикою, діти із синдромом Дауна народжуються досить часто: одне немовля на 700-800 пологів. В Україні за даними департаменту реалізації політик МОЗ проживає значна кількість дітей шкільного віку із синдромом Дауна, які мають інвалідність. Згідно статистики за період 2014-2018 років в державі налічувалось: 2014 рік – 4063 дитини, 2015 рік – 4395 дітей, 2016 рік – 4580 дітей, 2017 рік – 4763 дитини, 2018 рік – 4944 дитини. Таким чином, протягом п'яти років

кількість неповнолітніх із зазначеною нозологією зросла на 18%. Водночас з тим, проблеми навчання, виховання та всебічного розвитку учнів із синдромом Дауна постали перед суспільством відносно нещодавно, із запровадженням реформування освіти за європейськими стандартами та наданням дітям рівного доступу до освіти.

Питання створення всебічних умов для успішного розвитку дітей із синдромом Дауна є серед гострих соціальних, медичних та психолого-педагогічних проблем сучасної вітчизняної корекційної педагогіки. Перед педагогами постала проблема створення та впровадження цілісної технології освітнього, соціально-психологічного супроводу розвитку дітей. При створенні особливих умов, що включають комплексні медичні, соціальні, педагогічні та психологічні заходи, розвиток учнів із синдромом Дауна відбувається успішно. Це відображається і в показниках середньої тривалості життя, і в рівні інтелектуального й емоційного розвитку та виявленні здібностей та соціалізованості вихованців [1, с. 241-247].

Отже, виникає питання пошуку ефективних, системних, різноспрямованих заходів, які забезпечують цілісний розвиток дітей із синдромом Дауна, розкриття їх внутрішніх фізіологічних, психічних, інтелектуальних та соціальних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей розвитку дітей із синдромом Дауна присвячені праці С. Боровик, О. Гаврилова, О. Давіденкової, О. Маллер, Г. Цикото, F. Anwar, E. Bell, K. Bleile, J. Carr, C. Cunningham, B. Dawies, C. Fanning, S. Puaschel, J. Rynders, J. Hamerton та ін. У наукових розробках Г. Бойко та ін. доведено, що фізичний, психічний, інтелектуальний розвиток дітей із синдромом Дауна, а також їх соціалізація значно покращуються в умовах цілісного впливу, комплексної допомоги та підтримки, активного залучення батьків до свідомого вибудовування траєкторії взаємодії із дитиною.

Метою публікації є розкриття основних заходів комплексного психолого-педагогічного супроводу старших школярів із синдромом Дауна як спеціально організованого процесу, спрямованого на створення якісного освітнього середовища, яке функціонально моделює особистість дитини з інтелектуальними порушеннями до опанування соціальними та побутовими компетентностями, що в майбутньому нададуть змогу дитині бути максимально адаптованою до дорослого життя.

Виклад основного матеріалу. Психолого-педагогічний супровід дітей із синдромом Дауна запроваджується з метою оптимізації освітнього процесу на основі пролонгованого динамічного відстеження результатів якості навчання і виховання учнів. Цей супровід є динамічним і при необхідності може бути адаптований та модифікований у систему освітніх заходів відповідно спланованих векторів розвитку старших вихованців.

Основною вимогою до психолого-педагогічного супроводу учнів із синдромом Дауна є результати наукових досліджень наступних особливостей їх психофізичного розвитку:

1) у сфері фізичного розвитку: порушення опорно-рухової системи (м'язова гіпотонія, підвищена рухливість суглобів, короткі та широкі кисті, деформація грудної клітини); порушення зору (косоокість, помутніння кришталика, порушення рефракції); порушення серцево-судинної системи (вроджені вади серця); порушення шлунково-кишкового тракту; порушення слуху та ін.;

2) у сфері психічного розвитку: труднощі інтелектуального розвитку (починаючи із затримки психічного розвитку, труднощі у сприйнятті простору та часу, інтеграції відчуттів, порушення мнемічних процесів, нестійкість уваги, обмеженість системи сприйняття, порушення мови та мовлення, збідненість складних емоцій при переважанні елементарних та ін.);

3) у сфері соціального розвитку (прагнення до соціальних контактів, проте ускладненість їх встановлення, довірливість, лагідність та слухняність, запізненість формування соціальних і побутових навичок та ін.) [1, с. 18-28].

Психологічний супровід здійснюється на основі командного підходу – активної співпраці, взаємодії психолога та соціального педагога із вчителями, батьками, логопедом, медичними працівниками задля вирішення спільних завдань. Стратегія роботи психологічної служби спрямована на збереження та розвиток психофізичного здоров'я дітей із синдромом Дауна, розвиток соціальних навичок, сприяння формуванню адаптивного соціального середовища, медіацію із усіма учасниками соціальної взаємодії та їх підготовку до дорослого життя у соціумі.

Завданнями психологічного супроводу у закладі є:

1) забезпечення якості освітнього процесу дітей із синдромом Дауна через його вибудовування відповідно їх індивідуальним особливостям розвитку;

2) створення умов для збереження та укріплення психофізичного здоров'я та емоційного благополуччя дітей;

3) психолого-педагогічна корекція психічного розвитку учнів;

4) формування соціально-адаптивних форм поведінки;

5) просвітництво спеціалістів та батьків щодо психофізіологічних особливостей дітей та засобів ефективних реабілітаційних методів освітнього процесу.

Психологічний супровід розглядається як стратегія роботи психологічної служби, яка спрямована на створення соціально-психологічних умов для успішного розвитку і навчання дитини із синдромом Дауна та здійснюється за наступним алгоритмом:

1. Вивчення інформації щодо особливостей розвитку дітей. Проведення діагностичного обстеження особистісного розвитку, стану

емоційно-вольової сфери, поведінкових проявів, особливостей розвитку когнітивної сфери.

2. Аналіз отриманих результатів. Проведення шкільної психолого-медико-педагогічної комісії щодо стану вихованців, рівня їх можливостей, адаптації у закладі та визначенні необхідних напрямків корекційно-розвивальної роботи.

3. Розробка плану психолого-педагогічного супроводу дітей та консультування батьків і педагогів щодо визначення корекційної спрямованості роботи.

4. Реалізація плану супроводу окремої дитини та класу в цілому.

5. Пролонгований супровід педагогів та батьків з надання просвітницької та консультативної допомоги щодо шляхів та засобів вирішення труднощів.

6. Проведення психологічних досліджень щодо динаміки особистісного та когнітивного розвитку дітей. Анкетування педагогів та батьків. Аналіз отриманих результатів, корекція плану психологічного супроводу дітей. Основні напрями роботи психологічної служби щодо інтегративного супроводу розвитку дітей із синдромом Дауна передбачають:

– комплексну діагностику учнів з метою складання профілю їх психофізичного розвитку. Для вирішення цього завдання розроблено батарею психодіагностичних методик визначення особливостей різних сфер розвитку дитини:

– участь у проектуванні індивідуальної траєкторії розвитку школяра;
– психологічну підтримку дітей у період адаптації до закладу завдяки індивідуальним та груповим заняттям;

– профілактику небажаних поведінкових проявів дітей за допомогою методів арт-терапії;

– корекційно-розвивальну роботу з розвитку сенсомоторної сфери;

– відстеження набуття дітьми необхідних соціально-побутових та комунікативних навичок;

– спостереження за розвитком соціальної адаптації дітей із синдромом Дауна у мікросередовище школи, підключення шкільної медіації старшокласників [7, с. 47-54].

Психологічний супровід діяльності педагогів закладу спрямований на вирішення завдань щодо:

– підвищення компетентності педагогів у галузі психології;

– розробки та надання рекомендацій психологічного профілю;

– профілактики емоційного вигорання, що здійснюється за допомогою циклу тренінгових занять;

– підтримки молодих спеціалістів;

– сприяння конструктивної взаємодії педагогів та батьків;

– обміну знаннями та досвідом;

– спільної інноваційно-методичної діяльності;

– здійснення медіаційного супроводу учасників освітнього процесу.

Взаємодія психологічної служби з педагогами має переважно консультативно-прогностичний та просвітницький характер та спрямована на підвищення психологічної адаптивності вчителів та вихователів, переведення фахівців із зони проблеми в зону постановки та рішення задачі. Робота з педагогами проводиться як у груповій, так і в індивідуальній формі, має системний характер та відповідає актуальному запиту освітян. Психологічна підтримка сімей дітей із синдромом Дауна впроваджується через наступну діяльність:

– соціальний захист сімей з дітьми, які мають вади психофізичного розвитку, посередництво між сім'єю та різноманітними соціальними інституціями, громадськими благодійними організаціями;

– проведення діагностики та анкетування батьків з метою визначення стилю та підходів у вихованні дітей, виявлення проблем та потреб батьків;

– проведення індивідуальних та групових консультацій з батьками дітей із синдромом Дауна;

– організація просвітницької роботи: в очному (тематичні бесіди, круглі столи, конференції) та дистанційному режимах (он-лайн консультації, заповнення особистих блогів та сайту закладу, створення буклетів та інформаційних листів, презентацій);

– проведення занять-практикумів та тренінгів з метою профілактики конфліктних ситуацій та зниження емоційного напруження у батьків за різноманітною тематикою;

– створення «Батьківського клубу» з метою організації конструктивного спілкування, обміну досвідом між батьками, обміну емоціями та пошуку розв'язання сімейних та дитячих труднощів [5, с. 76-82].

Педагогічний супровід здійснюють вчителі та вихователі. Вчитель, який працює з дітьми із синдромом Дауна в закладі, буде своєю діяльністю в трьох напрямках: педагог – учень, педагог – педагог, педагог – батьки.

В межах напряму «вчитель – учень» учитель виконує завдання щодо:

– забезпечення ефективності освітнього процесу з урахуванням особливостей дітей із синдромом Дауна;

– використання в роботі методик, які сприяють кращому засвоєнню учнями навчального матеріалу, а саме: методику глобального читання та методику М. Зайцева для успішного оволодіння навичками читання та письма [2, с. 35-36, с. 45-46]; методику «Нумікон» для формування елементарних математичних уявлень [2, с. 54-58]; методику LEGO для опанування просторовими уявленнями, удосконалення навичок спілкування, сприяння розвитку пам'яті, формування критичного мислення [6, с. 5-6]; освітній кейс «Магазин» для формування основ фінансової грамотності; методику використання піктограм для структурування

навчального процесу і забезпечення комунікації немовлених учнів та ін.;

- підготовки і проведення фронтальних та індивідуальних занять з учнями;

- навчально-методичного забезпечення освітнього процесу. Так, з метою ефективного навчання вчителями-дефектологами закладу розроблено низку уроків з таких предметів, як читання та письмо, елементарні математичні уявлення, природознавство, які відповідають потребам учнів. До уроків були створені матеріали для практичного використання (зошити, книжки), які є простими, зрозумілими, доцільно ілюстрованими, в яких тексти надруковані прийнятним для учнів шрифтом. При складанні матеріалів були враховані вимоги програми, зверталася увага на інтереси та можливості дітей;

- проведення уроків на природі, які сприяють розширенню та закріпленню знань про навколишній світ;

- враховуючи важливість професійно-трудового навчання дітей з особливими освітніми потребами та необхідність оволодіння певними професійними навичками, виходячи з функціональних можливостей та інтересів учнів, спеціалісти закладу впроваджують предметно-практичну діяльність, інтегруючи її в інші навчальні дисципліни, такі як елементарні математичні уявлення, читання та письмо, природознавство, соціально-побутове орієнтування.

В межах напряму «вчитель – педагоги» здійснюється діяльність з обміном досвіду, професійного розвитку, підвищення кваліфікації завдяки:

- функціонуванню методичного об'єднання вчителів-дефектологів, в межах якого щорічно створюється творча група, яка працює над певною актуальною темою щодо навчання учнів із синдромом Дауна;

- участі у міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах та тренінгах;

- проведенню семінарів, майстер-класів та відкритих уроків для колег з інших навчальних закладів, презентації досвіду професійної діяльності в обласних освітянських виставках, фестивалях, у тому числі з інклюзивної та спеціальної освіти («Інноваційні технології у спеціальній/інклюзивній освіті»).

В межах напряму «вчитель – батьки» реалізуються такі заходи як:

- тематичні батьківські збори, на яких розглядаються актуальні для батьків питання;

- індивідуальні консультації для батьків щодо вирішення різноманітних питань;

- відкриті уроки для батьків з метою демонстрації навчальних досягнень учнів;

- робота з батьківським активом.

Основними завданням виховної складової освітнього процесу є розвиток особистості дитини із синдромом Дауна через:

- формування соціально-побутових навичок, зокрема реалізація режимних моментів передбачає догляд за власним тілом та одягом, гігієну харчування та інші навички самообслуговування;

- формування соціально-культурних та комунікативних навичок через систему виховних заходів, спілкування з дорослими, однокласниками та іншими дітьми у школі [4, с. 148-149];

- розвиток творчого потенціалу під час залучення до роботи гуртка або під керівництвом вихователя традиційними засобами (ліплення, малювання, аплікація) та із застосуванням альтернативних видів терапії (пісочна анімація, мандалотерапія, мозаїка з яєчної шкарлупи);

- сприяння засвоєнню навчального матеріалу через виконання домашніх завдань, а також створення тематичного планування з урахуванням календарного планування вчителя;

- створення умов для формування в учнів мотивації до самовиховання і саморозвитку.

Діяльність вихователя тісно пов'язана з роботою інших фахівців [4, с. 149-150]. Зокрема, цей взаємозв'язок простежується у наступних заходах:

- діяльність методичного об'єднання вихователів;

- планування тематики виховної роботи згідно тематики, яка вивчається на уроках;

- використання методик роботи, які впроваджує вчитель та їх адаптація для позаурочної діяльності;

- розробка спільно з іншими спеціалістами дидактичних ігор та наочних матеріалів.

Робота вихователя з батьками відбувається за такими напрямками:

- індивідуальні бесіди та консультації з вирішення поточних питань та проблем;

- інформаційна просвіта батьків;

- вивчення сімей та умов сімейного виховання шляхом анкетування, заохочення до спільної творчої діяльності дітей та батьків;

- заохочування до відвідування батьками виховних заходів, загальношкільних свят.

Важливою складовою навчання учнів із синдромом Дауна є формування соціальної компетентності. Вихованці протягом навчального року відвідують низку екскурсій, під час яких створено нові проблемні ситуації, що розвивають сприйняття та кругозір дітей, активно залучають до засвоєння нового середовища, основних правил поведінки та алгоритмів дії у ньому. Наведемо перелік виїздів учнів 7 класу, який розроблено згідно програми з соціально-побутового орієнтування [3, с. 20-26]:

- екскурсії до ательє, до шкільного прального комбінату (розділ програми «Догляд за одягом»);

- екскурсія до гіпермаркету «Ашан», зокрема до відділу посуду; відвідування майстер-класу з приготування цукерок «Веселі карамелі»

(розділ програми «Культура харчування та технологія приготування кулінарних страв»);

- екскурсія до кафе (розділ програми «Культура поведінки»);
- екскурсія до гіпермаркету «Ашан», відвідування відділу побутової хімії (розділ програми «Догляд за житлом»);
- екскурсія на приміський залізничний вокзал, на дитячу залізницю (розділ програми «Транспорт»);
- екскурсія до промтоварного магазину (розділ програми «Торгівля»);
- екскурсія на пошту, на відправлення бандеролей (розділ програми «Засоби зв'язку»);
- екскурсія до аптеки (розділ програми «Медична допомога»);
- екскурсія до Запорізького дитячого ботанічного саду, робота в теплиці, на хлібо-булочну фабрику «Урожай» (розділ програми «Промислові підприємства та підприємства сільського господарства»);
- екскурсія до гіпермаркету «Ашан», купівля товарів за раніше складеним списком (розділ програми «Бюджет сім'ї»).

Висновки. Систематичний психолого-педагогічний супровід дітей із синдромом Дауна, який включає у себе командну роботу фахівців з усіма учасниками освітнього процесу та комплексний підхід у формуванні життєвих компетентностей вихованців спеціального закладу надає можливість старшим учням із синдромом Дауна розкрити свій потенціал соціалізації та досягти достатнього рівня у питаннях соціальної адаптації, який надасть змогу дітям почувати себе комфортно у суспільстві.

Бібліографія

1. Барышева Ю.И. (2007). Синдром Дауна. Медико-генетический и социально-психологический портрет. Москва: Триада-Х.; **2. Василенко-ван де Рей А.,** Ліщук Н., Морозова Н., Папета О., Піддубна П. (2015). Навчаємося з радістю: компенсаторне навчання дітей з порушеннями розумового розвитку. Київ: Вид-во ім. О. Теліги. **3. Гіренко Н.,** Мерсіянова Г. (2009). Соціально-побутове орієнтування. Програми для 5-10 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей. Київ. **4. Коллінз Б.** (2019). Систематичне навчання учнів з помірними і важкими порушеннями. Львів: Свічадо. **5. Колупаєва А.** (2011). Діти з особливими потребами та організація їх навчання. Київ: ВГ «АТОПОЛ». **6. Рома О.** (2018). Гра по-новому, навчання по-іншому. The LEGO Foundation. **7. Романова О.** (2011). Діти з особливими потребами в школі: Психолого-педагогічний супровід. Київ: Шк. Світ.

References

1. Barysheva Yu.I. (2007). Sindrom Dauna. Mediko-geneticheskij i socialno-psihologicheskij portret. Moskva: Triada-H. **2. Vasylenko-van de Rei A.,** Lishchuk N., Morozova N., Papeta O., Piddubna P. (2015). Navchajemosia z radistiu: kompensatornenavchanniaditei z porushenniamyrozumovohorozvytku. Kyiv: Vyd-vo im. O. Telihiy. **3. Hirenko N.,** Mersiianova H. (2009). Sotsialno-

pobutoveoriantuvannia. Prohramydlia 5-10 klasiv spetsialnykh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv dlia rozumovovidstalykh ditei. Kyiv. **4. Kollinz B.** (2019). Systematychnе navchannia uchniv z pomirnymy i vazhkymy porushenniamy. Lviv: Svichado. **5. Kolupaieva A.** (2011). Dity z osoblyvymy potrebamy ta orhanizatsiiay ikh navchannia. Kyiv: VG «АТОPOL». **6. Roma O.** (2018). Hrapo-novomu, navchanniapo-inshomu. The LEGO Foundation. **7. Romanova O.** (2011). Dity z osoblyvymy potrebamy v shkoli: Psykholohopedahohichnyi suprovid. Kyiv: Shk. Svit.

Дата відправлення статті 20.03.2020 р.

Авторський внесок: Рябченко Н.М. – 50%, Драєвська С.А. – 50 %.

УДК 17.021.2/.022.1:376-056.34-057.874(045)

DOI 10.32626/2413-2578.2020-16.240-249

Г.І. Савіцька

galina_savitska@ukr.net

<https://orcid.org/>

ВРАХУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ НОРМ ПОВЕДІНКИ В УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ІНКЛЮЗИВНОГО ЗАКЛАДУ

Відомості про автора: Савіцька Галина Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики фізичної культури та валеології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, м. Хмельницький, Україна. У колі інтересів: проблема формування в дітей з особливими інтелектуальними потребами морально-етичних норм поведінки та підготовка педагогів закладів дошкільної та загальної середньої освіти до роботи в інклюзивних закладах. E-mail: galina_savitska@ukr.net

Contact: Savitska Halyna Ivanivna, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Theory and Methods of Physical Culture and Valeology of Khmelnytsky Humanitarian-Pedagogical Academy, Khmelnytsky, Ukraine. In the circle of interests: the problem of formation of children with special intellectual needs of moral and ethical norms of behavior and preparation of teachers of preschool and general secondary education to work in inclusive institutions. E-mail: galina_savitska@ukr.net